

Obecność kapitału zagranicznego w systemie bankowym Rosji

The presence of foreign capital in the banking system of Russia

Wprowadzenie

Federacja Rosyjska jest jednym z największych państw na świecie i jej gospodarka po 1990 r. w coraz większym stopniu zorientowana jest na rynek globalny. W kraju tym znajdują się bardzo duże złoża rzadkich zasobów naturalnych, głównie surowców energetycznych i metali szlachetnych. Produkt krajowy brutto Rosji plasuje ją, w zależności od przyjętej metodyki liczenia, na 10-12 pozycji na świecie. Zrozumiałe jest, że tak duży potencjał gospodarczy wywoływał zainteresowanie o charakterze globalnym, a międzynarodowy kapitał poszukiwał możliwości biznesowych w gospodarce rosyjskiej. Celem artykułu jest zaprezentowanie ewolucji obecności kapitału zagranicznego w systemie bankowym Rosji od początku okresu transformacji systemowej do początku lat 20. XXI w.

1. Obecność kapitału zagranicznego w rosyjskiej bankowości po 1990 r.

Od początku lat 90. XX w., tj. od rozpoczęcia transformacji gospodarczej w kierunku systemu opartego w większym stopniu na zasadach rynkowych, gospodarka rosyjska była interesującym miejscem lokowania kapitału przez zagranicznych inwestorów, stwarzającym szanse na wysoką efektywność inwestycji i gwarantującym premię za podejmowane ryzyko. Przesłankami takich szans było postępujące urynkowienie rosyjskiej gospodarki, dobra sytuacja

makroekonomiczna, bogactwo surowców naturalnych, dominacja Federacji Rosyjskiej na światowym rynku surowców energetycznych oraz wysokie rezerwy dewizowe. Pomyślne zmiany w rosyjskiej gospodarce i systemie bankowym po 1990 r. tworzyły korzystny klimat inwestycyjny dla zagranicznych inwestorów. Jednym z ważniejszych kierunków tych działań w Rosji były wówczas inwestycje w rosyjskim sektorze bankowym.

Podstawową formą inwestycji było zaangażowanie w kapitał założycielski banków rosyjskich, tj. przejmowanie własności w funkcjonujących bankach rosyjskich i tworzenie nowych banków. Państwo rosyjskie w całym okresie przemian rynkowych kontrolowało napływ kapitału zagranicznego do bankowości poprzez procedury formalne i jego limitowanie. W rezultacie takiej polityki jego udział nigdy nie przekroczył 28% kapitałów własnych sektora bankowego ogółem (Żukowska, 2019). Celem kontroli przepływów kapitałowych było ograniczenie napływu kapitału spekulacyjnego liczącego na wysoką dochodowość inwestycji i ochrona rodzimych organizacji kredytowych¹ w Rosji. Najbardziej wiarygodne światowe instytucje finansowe zachęcano do inwestowania w Rosji.

Rosyjski system bankowy po 1990 r. intensywnie się rozwijał. O ile w 1998 r. jego aktywa stanowiły 30,4% rosyjskiego PKB, to w 2005 r. było to już 42,5%. Do 2016 r. aktywa sektora bankowego wzrastały, by osiągnąć poziom 99,9% PKB. Od tego roku rozpoczął się niewielki spadek, a potem stabilizacja aktywów sektora bankowego w relacji do PKB do poziomu ok. 90%, np. w styczniu 2020 r. było to 88%. Można to zinterpretować w taki sposób, że w tym okresie rosyjski PKB wzrastał szybciej niż aktywa sektora bankowego (Żukowska, 2019).

Przez wiele lat wielkość kapitału własnego w rosyjskich bankach komercyjnych nie była imponująca z punktu widzenia zarówno skali gospodarki, jak też liczby działających tam banków oraz obsługiwanych klientów. Obecność kapitału zagranicznego w bankowości komercyjnej w Rosji do 2007 r. zaprezentowali Żukowski, Żukowska (2008). Jednocześnie kapitał własny sektora bankowego w całym okresie transformacji systematycznie wzrastał, ale wzrost ten był niższy niż skali działalności bankowej mierzony wielkością aktywów sektora bankowego. Kapitał ten stanowił w połowie 1998 r. 4,6% PKB, w 2005 r. wzrósł do 5,6% PKB, a według stanu na 1 stycznia 2020 r. wynosił 10% PKB (szerzej Żukowska, 2019).

Analizując z kolei udział kapitału własnego w pasywach rosyjskiego sektora bankowego, należy zauważyć, że w połowie 1998 r. (w momencie wybuchu kryzysu bankowego w Rosji) kapitały własne sektora bankowego w relacji do

¹ W rosyjskim prawie do banku używa się określenia „bankowa organizacja kredytowa”. Funkcjonują także „niebankowe organizacje kredytowe” zajmujące się najczęściej rozliczeniami pieniężnymi czy obrotem papierami wartościowymi.

pasywów ogółem wynosiły aż 15,2%, natomiast pół roku po wybuchu kryzysu (na początku 1999 r.) obniżyły się o połowę (do 7,3% sumy bilansowej), a następnie dalej się zmniejszały, by w połowie 1999 r. osiągnąć wielkość 6,7% sumy bilansowej. W kolejnych latach sektor bankowy rozpoczął powiększanie kapitałów własnych banków w relacji do sumy bilansowej sektora i udział ten wynosił 13,3% w 2000 r., 11% na dzień 1 stycznia 2017 r. Na początku 2020 r. kapitały własne stanowiły 11,4% pasywów sektora bankowego ogółem (Bank Rosji, 2020). Jest to porównywalne z wielkością tego parametru w innych krajach.

Depozyty ludności i przedsiębiorstw w 1999 r. łącznie stanowiły 46,0% pasywów sektora, w 2000 r. już 55,3%, a w 2019 r. osiągnęły 64,1%. Łączna wielkość kredytów udzielonych przez rosyjskie banki to zaledwie 28,1% aktywów banków ogółem w 1998 r., ale w 2000 r. było to 44,1%, a w 2019 r. – 51,3% aktywów. Skala działalności kredytowej banków rosyjskich w ostatnich latach intensywnie wzrasta, głównie za sprawą wzrostu kredytów, w tym dla ludności, która realizuje odłożony popyt na nieruchomości, mieszkania i samochody (szerzej Żukowska, 2019).

Kapitał zagraniczny wykazywał zainteresowanie rosyjską bankowością od początku lat 90. XX w. Inwestorzy zagraniczni silnie zabiegali o dostęp do rosyjskiego rynku usług bankowych. Nie zrażali się nieuporządkowanym prawodawstwem sektora bankowego, niepełną ochroną własności prywatnej, wysokim ryzykiem inwestycji w Rosji, utrudnieniami biurokratycznymi i formalno-prawnymi ze strony banku centralnego i administracji rządowej.

Obecność kapitału zagranicznego w kapitale sektora bankowego kraju o gospodarce przejściowej jest sygnałem o wzroście zaufania do gospodarki kraju ze strony podmiotów zagranicznych, a jednocześnie wyrazem wzrostu zainteresowania rynkiem usług bankowych (Iwanicz–Drozdowska, Bongini, Smaga, Witkowski, 2017)². Jednakże zawsze najważniejsze znaczenie dla decyzji o wejściu kapitału zagranicznego ma oczekiwana stopa zwrotu z inwestycji i szacowana wielkość ryzyka, jakim jest obciążona decyzja o wejściu na zagraniczny, często nieznaną rynek. Te dwa czynniki w różny sposób i z różnym natężeniem decydują o podjęciu decyzji inwestycyjnej przez właścicieli kapitału. Władze kraju goszczącego zawsze mają własną politykę wobec kapitału zagranicznego. W zależności od przyjętego kierunku tej polityki muszą określić, czy są zainteresowane obecnością kapitału zagranicznego, i starać się przekonać inwestorów zagranicznych lub też odwrotnie – stwarzać utrudnienia, mnożyć bariery

² Wpływ kapitału zagranicznego na gospodarkę kraju goszczącego oraz na stabilność jego systemu bankowego opisano w m.in. Iwanicz–Drozdowska, Bongini, Smaga, Witkowski (2017). Publikacja ta zawiera także przegląd literatury anglojęzycznej na ten temat.

i zwiększać wymagania wobec zagranicznych inwestorów³. W początkowym okresie transformacji rynkowej w Rosji można było zaobserwować nieufność instytucji rządowych i niechęć w stosunku do kapitału zagranicznego. Zapewne powodem była potrzeba kontrolowania jakości napływającego kapitału, brak zaufania do niektórych zagranicznych inwestorów oraz ochrona rynku przed zagraniczną konkurencją.

Bank centralny (Bank Rosji) od początku okresu transformacji rynkowej prowadził politykę bardzo ostrożnego dopuszczania banków z udziałem kapitału zagranicznego na rynek rosyjski. Napływ kapitału zagranicznego do kapitałów banków rosyjskich był silnie kontrolowany i limitowany. Kiedy na początku lat 90. ubiegłego wieku, w okresie dość liberalnej polityki licencyjnej, szybko zwiększała się liczba nowo zakładanych banków krajowych, wśród zainteresowanych działalnością bankową pojawili się pierwsi inwestorzy zagraniczni. Jednakże rząd i bank centralny prowadzili ich surową weryfikację. Zgodnie z legitymacją wynikającą z ustawy o bankach i działalności bankowej w rosyjskich wytycznych dotyczących licencjonowania banków przez całe lata 90. XX w. funkcjonowały w różnej wysokości limity dopuszczalnej obecności kapitału zagranicznego w bankowości rosyjskiej (5%, 10%, 12,5% i 25%), (Bażan, Masliennikow, 2000). Dodatkowo wymagania przy tworzeniu banku z kapitałem zagranicznym były surowsze niż w sytuacji tworzenia banku krajowego.

Zagraniczne banki działające w tym czasie w Rosji można podzielić na 3 podstawowe grupy:

- a) duże banki z Europy Zachodniej i Ameryki Północnej, np. Citigroup, JPMorgan Chase Bank, HSBC Holdings, Deutsche Bank, BNP Paribas, UniCredit Bank, ING Bank;
- b) światowe banki średniej wielkości pod względem kapitału i aktywów, m.in. Societe Generale, Credit Suisse Group, Commerzbank, BNP Dresdner Bank, Raiffeisen Bank czy japoński Michinoku Bank;
- c) wiodące banki z krajów sąsiadujących z Rosją, czyli z Chin, Turcji, Kazachstanu, Armenii, Uzbekistanu, Iranu i Azerbejdżanu⁴.

Banki z udziałem kapitału zagranicznego trafiały na rosyjski rynek usług bankowych na różne sposoby. W pierwszym okresie poprzez utworzenie przed-

³ Przegląd opracowań z zakresu kapitału zagranicznego na rozwój bankowości zawiera artykuł Bartosika (2010).

⁴ Niestety autor cytowanego artykułu nie wspomina o Polsce, gdyż obecność placówek banków z polskim kapitałem w Rosji jest niezauważalna (przedstawicielstwo Banku Gospodarki Żywnościowej S.A. i nieco ponad 10% udział w kapitale założycielskim Międzynarodowego Banku Współpracy Gospodarczej z siedzibą w Moskwie).

stawicielstwa, następnie założenie własnego banku-córki lub założenie organizacji kredytowej z udziałem kapitałowym kilku podmiotów zagranicznych, w dalszej kolejności fuzje, obejmowanie udziałów większościowych oraz przejęcia banku z kapitałem rosyjskim (Tschoegl, 2003).

Najstarszy historycznie sposób ekspansji kapitału zagranicznego na rynek rosyjski to uruchomienie przedstawicielstwa banku. Jednostki te ze swojej natury nie mogą prowadzić działalności gospodarczej i są wyłącznie obserwatorami rynku bankowego. Jak wynika z doświadczeń historycznych, po rozpoznaniu rynku krajowego pod kątem możliwości biznesowych w Rosji często następowało przekształcenie przedstawicielstwa w samodzielną jednostkę uprawnioną do prowadzenia działalności bankowej ze 100% udziałem kapitału banku zagranicznego. Przekształcenie miało charakter formalny, ponieważ z punktu widzenia prawnego było to założenie od podstaw banku komercyjnego związane z odpowiednią procedurą formalną (Wiernikow, 2002a).

Banki zagraniczne, jak pokazuje praktyka, najbardziej zainteresowane były takimi formami obecności na rynku rosyjskim, które pozwalały im zachować pewną niezależność od władz rosyjskich. Stąd najchętniej deklarowały zamiar otworzenia w Rosji oddziałów banków podporządkowanych centrali zlokalizowanej za granicą Rosji. Znacznie rzadziej odbywało się to poprzez nabywanie znaczących pakietów akcji i udziałów w istniejących bankach bądź tworzenia nowych banków. Jednakże polityka rosyjskich władz nadzorczych związana z dopuszczaniem banków zagranicznych do rynku rosyjskiego oparta była na innych priorytetach. Chociaż przepisy licencyjne uwzględniały możliwości tworzenia oddziałów przez banki-nierezydentów, to organy nadzoru bankowego niechętnie udzielały licencji na taką formę działalności. Banki zagraniczne zachęcano do powoływania samodzielnych podmiotów rosyjskich z kapitałem zagranicznym.

Należy zauważyć, że kilka polskich banków w latach 90. XX w. poszukiwało możliwości wejścia na rynek rosyjski – Bank Gospodarki Żywnościowej S.A., Bank Pekao S.A. czy Bank Handlowy S.A. w Warszawie. Ten ostatni przez wiele lat zabiegał o licencję na otwarcie oddziału banku w Moskwie, kierując się swoimi tradycjami. Bank Handlowy S.A. powstał bowiem w 1870 r. na ziemiach polskich na terenie zaboru rosyjskiego i wkrótce (1871 r.) otworzył swój oddział w Sankt Petersburgu. W latach 90. XX w. po kilkuletnich staraniach bank uzyskał prawo uruchomienia oddziału i poczynił przygotowania do powołania placówki operacyjnej. Jednak ten wątpliwy sukces (biorąc pod uwagę intensywność i czas trwania zabiegów o utworzenie oddziału) zbiegł się z przejęciem Banku Handlowego w Polsce przez inwestora zagranicznego (Citigroup). Amerykański właściciel Banku Handlowego S.A. natychmiast zrezygnował z uruchomienia

oddziału w Moskwie, gdyż w tym okresie Citigroup był już obecny na rosyjskim rynku bankowym. W Moskwie w połowie lat 90. XX w. funkcjonowało także Przedstawicielstwo Banku Gospodarki Żywnościowej S.A.

Omawiając ilościową charakterystykę rosyjskiej bankowości w okresie od 1990 do 2020 r., można dostrzec najpierw ekspansję, a potem stabilizację banków z kapitałem zagranicznym. O ile liczba działających banków rosyjskich w okresie 1997-2020 zmniejszyła się z 2029 do zaledwie 442, to liczba banków z kapitałem zagranicznym zmniejszyła się ze 152 do 133. Jednocześnie banki zagraniczne zwiększyły swoje kapitały własne i skalę działalności na rynku rosyjskim. Prawie połowa banków z kapitałem zagranicznym to banki ze 100% kapitałem nierezydentów. Jednocześnie 59 banków z kapitałem zagranicznym to podmioty kontrolowane przez kapitał rosyjski z mniejszościowym udziałem inwestorów. Z 13 do 59 wzrosła liczba funkcjonujących organizacji kredytowych ze 100% udziałem kapitału zagranicznego w kapitale własnym (Bank Rosji, 2020).

Banki zagraniczne na tle rosyjskiego systemu bankowego przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Struktura podmiotowa sektora bankowego Rosji z uwzględnieniem podmiotów z kapitałem zagranicznym (stan na 1 stycznia)

	1997	1998	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2020
Liczba działających organizacji kredytowych ogółem	2029	1697	1476	1311	329	1299	1189	1108	1012	956	834	623	484	442
Działające organizacje kredytowe z udziałem kapitału zagranicznego w kapitale własnym ogółem, z tego:	152	145	142	130	126	131	153	221	220	246	225	174	141	133
– ze 100% udziałem kapitału zagranicznego	13	16	18	22	27	33	52	76	80	73	75	67	61	59
– z udziałem od 50% do mniej niż 100% kapitału zagranicznego	10	10	12	11	10	9	13	25	31	44	38	25	16	15
– z udziałem do 50% kapitału zagranicznego	129	119	112	97	89	89	88	120	109	129	112	82	64	59

Źródło: Biuletien Bankovskoj Statistiki, 1998-2020; Bank Rosji, 2004 oraz Bank Rosji, 2019b.

Obecność kapitału zagranicznego w bankowości krajowej należy rozpatrywać poprzez analizę większej liczby parametrów pokazujących banki z kapitałem zagranicznym na tle całego systemu bankowego. Zaangażowanie banków zagranicznych w Rosji w wybranych latach okresu 1998-2019 wyrażają wybrane wskaźniki zaprezentowane w tabeli 2.

Tabela 2. Wybrane wskaźniki działalności banków z udziałem kapitału zagranicznego na tle wszystkich działających organizacji kredytowych (udział % stan na 1 stycznia)

	1998	2000	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019
Banki z udziałem powyżej 50% kapitału zagranicznego w kapitałach własnych												
Aktywa	6,7	10,8	9,5	8,1	7,6	12,1	18,7	18,0	17,8	13,9	12,7	9,6
Kapitały (fundusze) własne	5,0	10,3	9,4	7,1	7,8	12,7	17,3	19,1	19,3	17,2	16,1	13,4
Środki na rachunkach w bankach-nierezydentach	6,4	9,9	15,6	22,9	14,0	23,1	17,0	20,3	21,7	15,4	18,5	13,2
Kredyty udzielone podmiotom niefinansowym	8,8	9,8	7,1	7,1	6,2	10,0	16,6	15,1	14,2	11,6	9,9	6,6
Kredyty udzielone osobom fizycznym	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	25,7	22,6	18,6	14,5	12,6
Kredyty udzielone bankom i depozyty złożone w bankach	14,6	31,8	33,0	25,9	15,8	22,5	25,0	25,1	27,3	14,1	18,8	15,5
Depozyty przyjęte od osób fizycznych	0,7	1,8	1,8	2,2	2,9	6,2	10,3	11,5	13,5	12,0	12,8	8,8
Środki pieniężne przyjęte od przedsiębiorstw i organizacji	7,1	14,7	14,0	10,4	9,4	13,3	18,8	17,6	18,6	14,0	12,1	10,4
Udział w zysku sektora bankowego	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	19,7	20,7	19,6	20,2	15,1	13,4
Liczba organizacji kredytowych	10	12	11	10	9	13	25	31	44	38	25	16
W tym: banki ze 100% udziałem kapitału zagranicznego												
Aktywa	4,7	6,0	5,1	5,6	5,9	9,0	13,0	11,0	9,8	8,5	6,3	6,2
Kapitały (fundusze) własne	3,4	6,2	6,2	5,4	6,3	10,1	12,2	12,1	11,4	10,9	9,4	9,6
Środki na rachunkach w bankach-nierezydentach	3,2	4,2	9,0	19,2	7,7	8,2	12,1	9,2	15,2	12,0	14,4	12,1
Kredyty udzielone podmiotom niefinansowym	6,9	7,6	5,5	5,5	4,6	7,9	11,6	9,2	7,5	7,8	4,6	4,8

	1998	2000	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019
Kredyty udzielone osobom fizycznym	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	14,9	11,1	10,1	8,4	8,1
Kredyty udzielone bankom i depozyty złożone w bankach	8,4	13,0	13,2	16,3	11,4	18,4	21,6	20,0	20,0	11,1	9,3	10,4
Przyjęte depozyty od osób fizycznych	0,2	0,7	1,0	1,5	2,4	4,1	5,4	5,3	6,1	5,8	5,0	5,0
Środki pieniężne przyjęte od przedsiębiorstw i organizacji	3,3	6,5	5,5	5,5	6,6	8,9	12,6	11,0	11,0	9,9	6,7	7,5
Udział w zysku sektora bankowego	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	14,8	15,1	13,4	14,9	14,9	10,3
Liczba organizacji kredytowych (szt.)	16	20	22	27	33	52	76	80	73	75	67	61

Źródło: Bank Rosji, 2003 oraz Bank Rosji, 2005-2019.

Oceniając współczesną rolę i znaczenie kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym obecnie, należy prześledzić zachodzące zmiany w aspekcie historycznym. Pozwoli to dostrzec ewolucję polityki władz Rosji polegającą na stopniowym łagodzeniu zasad, jakie obowiązywały inwestorów zagranicznych wchodzących na rosyjski rynek bankowy w okresie transformacji po 1990 r.

Pierwsze działania związane z dopuszczeniem na rosyjski rynek finansowy inwestorów z zagranicy miały miejsce pod koniec lat 80. ubiegłego wieku. Jednak dopiero po 1990 r. rynek rosyjski zaczął się szerzej otwierać. W 1997 r. udział kapitału zagranicznego w kapitale systemu bankowego Federacji Rosyjskiej wynosił 5,95%, natomiast kryzys bankowy 1998 r. doprowadził do drastycznego obniżenia kapitałów własnych rosyjskich banków i w efekcie w 1999 r. udział kapitału zagranicznego automatycznie zwiększył się do 13,52% kapitału systemu bankowego ogółem. W kolejnych latach udział ten obniżał się, nie w wyrażeniu bezwzględny, ale dlatego, że banki rosyjskie systematycznie zwiększały swoje kapitały własne.

Na początku 2000 r. udział kapitału zagranicznego w kapitałach rosyjskich banków wynosił nieco ponad 10%. W Federacji Rosyjskiej działało wówczas 20 organizacji kredytowych ze 100% udziałem nierezydentów, w 38 podmiotach kapitał zagraniczny obejmował od 20 do 99% kapitału zakładowego, w 30 organizacjach kredytowych od 1 do 19,99%, a w 45 organizacjach kredytowych kapitał zagraniczny objął mniej niż 1% kapitału założycielskiego. Spośród 133 działających organizacji kredytowych z udziałem nierezydentów aż 95 prowadziło działalność w okręgu centralnym, z tego 89 w Moskwie (Bank Rosji, 2001).

W 2001 r. zarejestrowanych już było 175 banków z udziałem kapitału zagranicznego, z czego 129 banków prowadziło działalność operacyjną. Wśród nich 23 to banki ze 100% udziałem nierezydentów, 32 z udziałem od 20 do 100%, 31 z udziałem od 1 do 20% i 43 z udziałem kapitału nierezydentów poniżej 1%. Tak więc banki z udziałem kapitału zagranicznego to niespełna 10% wszystkich banków działających w Federacji Rosyjskiej w 2001 r. Udział banków zdominowanych przez nierezydentów w aktywach sektora bankowego dochodził do 10%, podobnie kształtował się udział w zyskach sektora banków komercyjnych (Wiernikow, 2002b).

Banków kontrolowanych przez kapitał zagraniczny (z więcej niż 50% udziałem nierezydentów) na koniec 2002 r. było łącznie 35, ze 100% kapitału zagranicznego zaś 27. Spośród 1329 działających banków w Rosji w 2003 r. kapitał zagraniczny w ponad 50% zaangażowany był tylko w 37 bankach, 27 organizacji kredytowych zaś było w 100% własnością nierezydentów (Lepietikow, 2004).

W 2004 r. kapitał nierezydentów w sektorze bankowym zwiększył się z 18,9 do 23,6 mld rubli, tj. o 24,9%. Jednak udział nierezydentów w łącznym kapitale własnym sektora bankowego wyniósł na początku 2005 r. zaledwie 6,2%, zatem był niższy niż w roku poprzednim. Spośród 131 działających organizacji kredytowych z udziałem kapitału nierezydentów w 2004 r. w 42 kapitał nierezydentów wynosił ponad 50%, a w 33 bankach 100%. O ile kapitały własne banków rosyjskich w 2005 r. zwiększyły się o 16,8% w porównaniu ze stanem sprzed roku, to w bankach z udziałem kapitału zagranicznego w tym okresie wzrosły one prawie trzykrotnie. W rezultacie tego znaczącego wzrostu udział banków z kapitałem zagranicznym w kapitale banków komercyjnych ogółem zwiększył się w 2005 r. z 6,19% do 11,15%.

Tendencja wzrostu kapitalizacji banków z udziałem kapitału nierezydentów umocniła się w 2006, a następnie w 2007 r. W połowie 2006 r. udział kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym wynosił już 15,9% kapitału sektora ogółem. W połowie 2007 r. udział kapitału zagranicznego w kapitale założycielskim rosyjskich banków wyniósł 19%, a na początku 2008 r. – 25,0% (tabela 3). Tylko w okresie pierwszych 6 miesięcy 2007 r. inwestorzy zagraniczni zainwestowali w rosyjskim systemie bankowym ponad 2 mld USD. O ile na dzień 1 stycznia 2007 r. kapitał zagraniczny w kapitale założycielskim rosyjskich banków wynosił 90 mld rubli (ok. 4 mld USD), to w połowie tego roku wyniósł prawie 150 mld rubli (ponad 6 mld USD) (Żukowska, 2019).

Inwestycje zagraniczne w sektor bankowy pod koniec XX w. były ograniczane przez władze nadzorcze, a procedury związane z dopuszczeniem kapitału zagranicznego do bankowości były o wiele bardziej skomplikowane niż stoso-

wane w odniesieniu do inwestorów krajowych. W konsekwencji takiej polityki licencyjnej w początkowym okresie transformacji banki z udziałem kapitału zagranicznego nie zdobyły wiodącej pozycji w systemie pośrednictwa finansowego w Rosji, lecz plasowały się na niszach rynkowych „niezajętych” przez rodzime instytucje finansowe.

W styczniu 2008 r. w Rosji funkcjonowało 86 organizacji kredytowych z ponad 50% udziałem kapitału zagranicznego w kapitale własnym sektora bankowego oraz 63 organizacje ze 100% udziałem kapitału zagranicznego (Bank Rosji, 2008). Wśród operacji aktywnych tych banków wzrósł udział kredytów dla rosyjskich organizacji kredytowych (z 15,8% w 2005 r. do 22,2% w 2008 r.). Banki z udziałem kapitału zagranicznego zwiększyły swoją aktywność także na rynku depozytów. Wkłady pozyskane od osób fizycznych na początek 2008 r. wynosiły 8,9% depozytów ogółem. Jeszcze trzy lata wstecz bankom z kapitałem zagranicznym osoby fizyczne powierzyły zaledwie 2,3% oszczędności ulokowanych ogółem w bankach. Banki-nierezydenci osiągały w tym czasie coraz lepsze wyniki finansowe. Jeżeli w 2005 r. wygospodarowały 7,6% zysków całego sektora bankowego, to na początek 2008 r. było to już 16,4%. Znaczący jest udział tych banków na rynku papierów wartościowych. Inwestycje w papiery wartościowe (banków i przedsiębiorstw) wynosiły w styczniu 2005 r. 15,7% aktywów tych banków. Zmniejszają one natomiast zaangażowanie w rządowe papiery wartościowe (Bank Rosji, 2005). Wynika to z pogarszającej się ich opłacalności.

Gros organizacji kredytowych z udziałem kapitału nierezydentów zawsze zlokalizowana była w Moskwie i okręgu moskiewskim oraz część w Sankt Petersburgu. Spośród 136 organizacji kredytowych na początku 2006 r. 88 działało w Moskwie i okręgu moskiewskim, 8 w Sankt Petersburgu, po 3 banki w regionach Omskim, Tiumeńskim i Czelabińskim, a w pozostałych funkcjonowało nie więcej niż 2 banki (Bank Rosji, 2006).

W styczniu 2009 r. kapitał zagraniczny obejmował 28,5% kapitału rosyjskiego systemu bankowego ogółem. Był to najwyższy udział tego kapitału w bankowości w całym okresie rosyjskiej transformacji. Banki z kapitałem zagranicznym lokowały się w Rosji, wychodząc naprzeciw potrzebom przedsiębiorstw – swoich klientów, które realizowały własne inwestycje w transformującej się rosyjskiej gospodarce.

Kryzys finansowy 2008 r. zatrzymał ekspansję kapitału zagranicznego na rozwijających się rynkach, także w rosyjskiej bankowości. Analiza danych w tabeli 3 wskazuje na niewielki spadek zaangażowania zagranicznych inwestorów w 2010 r., ale odnotować należy utrzymujący się prawie 25% udział kapitału zagranicznego w rosyjskiej bankowości w latach 2010-2013. Należy podkreślić, że

ekspansja kapitału zagranicznego do rosyjskiej bankowości do 2009 r. sprzyjała budowaniu konkurencyjnego rynku usług bankowych i poprawie jego stabilności. W tym okresie panowało przekonanie, że obecność banków z udziałem kapitału zagranicznego dobrze służy rozwojowi systemów bankowych i zabezpiecza na wypadek ewentualnych problemów finansowych (Iwanicz-Drozdowska i in., 2017). Jednakże banki zagraniczne stanowiąc silną konkurencję dla rodzimych banków, w dalszym ciągu nie były „dobrze widziane” na rosyjskim rynku usług bankowych.

W styczniu 2013 r. udział kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym wynosił 26,1%, a w styczniu 2014 r. już tylko 16,1% mimo wzrostu wartości zaangażowanego kapitału zagranicznego. W tym okresie bowiem banki rosyjskie intensywnie powiększały swoje kapitały własne, przez co obniżał się udział kapitałów zagranicznych w kapitale sektora bankowego ogółem.

Wskaźnik zaangażowania kapitału zagranicznego w rosyjskiej bankowości był w 2013 (26,1%) i 2014 r. (16,1%) stosunkowo niski – w porównaniu z innymi krajami Europy Środkowej i Wschodniej. Jak podają specjaliści (Iwanicz-Drozdowska i in., 2017), w tym samym czasie w 15 krajach tego regionu udział kapitału zagranicznego w systemach bankowych wynosił ponad 50% (np. Estonia – 95%, Albania – 94%, Litwa – 92%, Czechy – 91%, Rumunia i Chorwacja – 90%, Czarnogóra – 89%, Bośnia i Hercegowina – 86%, Słowacja – 84%, Mołdawia, Serbia i Bułgaria – nieco ponad 70%). Na 20 analizowanych krajów Europy Środkowo-Wschodniej najniższy wskaźnik zaangażowania kapitału zagranicznego w bankowości wykazywała Ukraina – 28%.

Od 2015 r. kapitały własne banków z udziałem kapitału zagranicznego w Rosji stabilizują się na poziomie ok. 400 mld rubli i już się nie powiększają. Od 2014 r. dokonuje się koncentracja kapitału własnego banków zagranicznych w coraz mniejszej liczbie banków. O ile w 2014 r. funkcjonowało 251 banków z kapitałem zagranicznym, to w kolejnych latach liczba ta ulega zmniejszeniu do 141 w 2019 r. i 133 w styczniu 2020 r. (Bank Rosji, 2020). Tempo wzrostu kapitału zagranicznego w rosyjskiej bankowości jest niższe niż tempo wzrostu kapitałów własnych ogółem. Od 2007 do 2020 r. kapitał własny sektora bankowego powiększył się ponad 5-krotnie (509%), a kapitał zagraniczny powiększył się tylko o 445%. Od 2014 r. zmniejsza się udział kapitału zagranicznego w kapitale własnym sektora jako całości, spada też liczba działających banków z kapitałem zagranicznym. Jednocześnie banki z kapitałem zagranicznym umacniają swoją pozycję w rosyjskim systemie bankowym, o czym świadczy wzrost skali ich działalności i wysoka wiarygodność tych banków (Bank Rosji, 2019a).

Według stanu na 1 stycznia 2019 r. na rosyjskim rynku usług bankowych obecnych było 141 (na 484 ogółem) organizacji kredytowych z udziałem kapitału zagranicznego. Inwestycje nierezydentów w kapitał własny działających organizacji kredytowych osiągnęły wartość 391 mld rubli i w porównaniu z 1 stycznia 2018 r. nieznacznie (o 2,9%) spadły z powodu zmniejszenia się udziału nierezydentów w kapitałach własnych 33 banków poprzez wycofanie się zagranicznych akcjonariuszy i w wyniku pozbawienia licencji na realizację operacji bankowych 8 organizacji kredytowych z udziałem nierezydentów. Jednocześnie zwiększyły się inwestycje nierezydentów w udziały 5 banków rosyjskiego sektora bankowego i objęcie akcji 10 banków rosyjskich. Udział nierezydentów w kapitale własnym rosyjskiego sektora bankowego na 1 stycznia 2019 r. liczony według zasad określonych w ustawie O bankach i działalności bankowej z 1990 r. stanowił 12,4%. W 61 organizacjach kredytowych (56 banków i 5 niebankowych organizacjach kredytowych) udział kapitału zagranicznego wynosił 100%. W porównaniu z analogicznym okresem 2018 r. liczba ta zmniejszyła się o 4 organizacje. W 16 organizacjach kredytowych (15 banków i 1 niebankowa organizacja kredytowa) kapitał zagraniczny obejmował ponad 50%, ale mniej niż 100% kapitałów własnych. W porównaniu ze styczniem 2018 r. liczba organizacji kredytowych z kapitałem zagranicznym zmniejszyła się o 3 podmioty (Bank Rosji, 2019a), a tylko w okresie 2019 r. spadła o kolejne 8 jednostek (Bank Rosji, 2020).

Bank Rosji w systematycznie publikowanej *Informacji o kapitale zagranicznym w rosyjskim systemie bankowym*, prezentując dane o krajach pochodzenia kapitału zagranicznego w sektorze bankowym w Rosji, informuje, że w 2019 r. kapitał ten pochodził z takich krajów jak: Chiny (6 banków), Wielka Brytania (3 banki), USA (4 banki), Włochy (2 banki), Szwajcaria (2 banki), Francja (5 banków), Holandia (7 banków), Austria (3 banki), Turcja (4 banki), Niemcy (6 banków), Kazachstan (2 banki), Korea (2 banki), Japonia (4 banki), Cypr (3 banki), Szwecja, Hiszpania, Singapur, Uzbekistan, Luksemburg, Azerbejdżan, Dania, Czechy, Indie, Iran, Izrael, Polska i inne po jednej organizacji kredytowej (Bank Rosji, 2019a).

Rosnące zainteresowanie rosyjskim rynkiem bankowym międzynarodowych instytucji finansowych (w tym także znaczących) w pierwszej dekadzie XXI w. było dowodem wzrastającego zaufania do rosyjskiego systemu bankowego, pozytywnej oceny zmiany klimatu inwestycyjnego, poprawiającego się stanu zaawansowania reform o charakterze rynkowym i rosnącego przekonania o ich nieodwracalności.

Tabela 3. Informacja o udziale nierezidentów w kapitale własnym rosyjskiego sektora bankowego na dzień 1 stycznia każdego roku

Parametr	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba działających organizacji kredytowych z udziałem nierezidentów	131	153	202	221	226	220	230	245	251	225	199	174	160	141
Z tego:														
Liczba organizacji kredytowych ze 100% kapitałem zagranicznym	33	52	63	76	82	80	77	73	76	75	68	67	65	61
Inwestycje nierezidentów w kapitał podstawowy banków (mld rubli)	23,5	90,0	183,5	251,0	305,2	333,3	336,4	366,1	404,8	405,6	408,5	407,2	403,4	391,7
Kapitały własne działających banków z udziałem nierezidentów (mld rubli)	380,5	566,5	731,7	881,4	1244,4	1186,2	1214,3	1401,0	1532,6	1870,7	2417,3	2458,5	2670,2	2697,7
Tempo wzrostu wielkości kapitału własnego nierezidentów w działających organizacjach kredytowych w % (rok 2005 = 100%)	100	100	203,7	278,7	338,8	369,9	373,4	406,4	449,4	450,2	453,4	452,0	447,7	434,8
Tempo wzrostu kapitałów własnych sektora bankowego ogółem w % (rok 2005 = 100%)	100	100	129,2	156,6	219,7	209,4	214,4	247,3	270,5	330,2	426,7	434,0	471,3	476,2
Udział nierezidentów w kapitale własnym działających organizacji kredytowych (w %)	6,2	15,9	25,0	28,5	24,5	28,1	27,7	26,1	16,4	21,7	16,9	16,6	15,1	14,5

Źródło: Bank Rosji, 2019a oraz Informacja o działstwach kredytowych organizacjach c uczestnictwem nierezidentów, b.d.

Informacje o kapitałach własnych 25 banków z największym udziałem kapitału zagranicznego w 2019 r. zawarto w poniższej tabeli. Liderem w tym rankingu, bankiem o najwyższym kapitale własnym, jest bank włoski, funkcjonujący w Rosji pod nazwą UniCredit Bank. W dalszej kolejności jest to austriacki Raiffeisen Bank, a następnie amerykański JPMorgan International.

Tabela 4. Kapitały własne największych banków ze 100% udziałem kapitału zagranicznego w Rosji na dzień 1 stycznia 2019 r.

	Nazwa banku	Numer licencji	Siedziba	Kwota kapitału założycielskiego (mln rubli) ⁵	Kraj pochodzenia kapitału
1.	UniCredit Bank S.A.	1	Moskwa	40 438,3	Włochy – 100%
2.	Raiffeisen Bank S.A.	3292	Moskwa	36 711,3	Austria – 100%
3.	JPMorgan International	2629	Moskwa	15 915,3	USA – 100%
4.	MUFG Ewrazja Bank S.A.	3465	Moskwa	10 917,9	Japonia – 100%
5.	Bank Intesa	2216	Moskwa	10 820,2	Luksemburg- 53%, Włochy – 47%
6.	ASBS Bank	3475	Moskwa	10 809,5	Chiny – 100%
7.	Mizuho Bank (Moskwa)	3337	Moskwa	8783,3	Japonia – 100%
8.	Credit Europe Bank	3311	Moskwa	8334,9	Turcja – 90% Holandia – 10%
9.	Czajna Sielskochozjastwiennyj Bank	3529	Moskwa	7556,0	Chiny – 100%
10.	HSBC Sp. z o.o.	3290	Moskwa	6888,0	Holandia – 100%
11.	Tinkoff Bank S.A.	2673	Moskwa	6772,0	Cypr – 100%
12.	Sumitomo Mitsui Rus Bank S.A.	3494	Moskwa	6400,0	Japonia – 100%
13.	J&T Bank S.A.	3061	Moskwa	6355,0	Czechy – 100%
14.	RN Bank S.A.	170	Moskwa	6069,0	Holandia – 100%
15.	BNP PARIBAS Bank S.A.	3407	Moskwa	5798,2	Francja – 100%
16.	Toyota Bank S.A.	3470	Moskwa	5440,0	Japonia – 100%
17.	Moskommercbank S.A.	3365	Moskwa	4923,5	Kazachstan – 100%
18.	İşbank S.A.	2867	Moskwa	4763,0	Turcja – 100%
19.	China Construction Bank Sp. z o.o.	3515	Moskwa	4200,0	Chiny – 100%
20.	Home Credit and Finance Bank Sp. z o.o.	316	Moskwa	4173,0	Holandia – 99,992% Czechy – 0,008%
21.	Bank MBA – Moskwa Sp. z o.o.	3395	Moskwa	4091,8	Azerbejdżan – 100%
22.	UBS Bank Sp. z o.o.	3463	Moskwa	3450,0	Szwajcaria – 100%
23.	Bank of China S.A.	2309	Moskwa	3435,0	Chiny – 100%

⁵ Kurs walutowy dolara USA do rosyjskiego rubla 1 stycznia 2019 r. wynosił 65,33 rubla za 1 dolara USA.

24.	Danske Bank S.A.	3307	Sankt Petersburg	2748,0	Dania – 100%
25.	SEB Bank S.A.	3235	Sankt Petersburg	2329,0	Szwecja – 100%

Źródło: Bank Rosji, 2019a.

Większość banków z udziałem kapitału zagranicznego charakteryzuje się stosunkowo niewielkimi kapitałami własnymi. Świadczą o tym pozycje banków zagranicznych w rankingu banków rosyjskich zestawionym według wielkości kapitałów własnych. Spośród 50 największych banków działających w Rosji w 2019 r. te z kapitałem zagranicznym stanowiły niewielką grupę 11 banków. Kapitał własny największego banku z kapitałem zagranicznym włoskiego UniCredit Bank S.A. plasuje go na 9 miejscu w rankingu banków działających w Rosji i stanowi zaledwie 4,3% największego banku rosyjskiego kapitału Sberbanku FR, 9,6% kapitału drugiego w rankingu Wniesztorgbanku i ponad 20% kapitału własnego Gazprombanku (3 pozycja w rankingu banków rosyjskich).

Magazyn „Forbes” przeanalizował ratingi i wyniki finansowe rosyjskich banków i na tej podstawie uszeregował 100 banków według poziomu wiarygodności.

Spośród banków poddanych analizie przez rosyjskie agencje ratingowe zdecydowana większość uzyskała wysoką ocenę AAA. Zagraniczne agencje ratingowe – zgodnie ze standardami sporządzania ratingów – nie przyznawały rosyjskim bankom oceny wyższej niż rating kraju (między BBB– i BB+). Za najbardziej wiarygodne banki, czyli o ratingach BBB– i BB+, uważa się największe banki rosyjskie (w większości z kapitałem państwowym) i banki z udziałem kapitału zagranicznego. W tabeli 6 zawarto listę 25 banków poddanych ocenie przez co najmniej jedną agencję ratingową. Najwyższe oceny zdobył włoski UniCredit Bank, który poddał się analizie agencjom Standard & Poor’s (BBB–), Fitch (BBB–) i rosyjskim – Ekspert RA (ruAAA) i AKRA (AAA).

Tabela 5. Pozycja banków z udziałem kapitału zagranicznego w rankingu 50 największych banków Rosji na podstawie sprawozdawczości MSR/MSSF (dane w mld rubli na koniec 2018 r.)

Miejsce w rankingu	Nazwa banku	Audytor	Aktywa	Zobowiązania	Kapitał	Kredyty	Depozyty osób fizycznych	Depozyty przedsiębiorstw	Wynik finansowy
1	Sberbank Federacji Rosyjskiej	Pricewaterhouse Coopers	31 197,5	27 341,7	3855,8	19 585,0	13 495,1	20 897,3	831,2
2	Wnieszorgbank (VTB) – Rosja	Ernst & Young	14 760,6	13 237,6	1523,0	10 695,2	4405,7	5998,0	178,8
3	Gazprombank	KPMG International	6532,1	5915,3	616,7	4035,1	990,7	3802,1	39,5
9	UniCredit Bank – Włochy	Deloitte	1362,6	1166,9	195,8	863,2	299,6	716,0	16,7
11	Rosbank (Grupa Societe Generale) – Francja	Ernst & Young	1152,5	999,7	152,8	724,0	289,0	451,6	11,8
12	Raiffeisen Bank – Austria	Ernst & Young	1126,0	980,4	145,6	673,4	466,7	405,7	33,7
17	Citibank – USA	Fitch	552,6*	bd	bd	bd	bd	bd	bd
21	Tinkoff Bank – Cypr	Pricewaterhouse Coopers	390,9	327,3	63,6	220,1	237,9	45,2	26,4
23	Home Credit Bank – Holandia	KPMG International	327,8	264,7	63,1	245,4	210,7	11,4	13,8
36	Delta Credit Bank (Grupa Societe Generale) – Francja	Ernst & Young	200,9	182,1	18,8	177,4	6,8	0,7	1,8
37	ING Bank – Francja	KPMG International	177,2	140,6	36,6	26,9	2,4	74,5	1,7
41	Credit Europe Bank – Holandia, Chiny	Ernst & Young	140,0	118,3	21,7	113,9	75,7	19,5	1,3
47	Nordea Bank – Norwegia	Pricewaterhouse Coopers	128,2	102,5	25,8	69,2	3,1	38,7	1,8
48	Rusfinans Bank(Grupa Societe Generale) – Francja	Ernst & Young	127,2	104,0	23,3	121,8	3,9	5,8	0,1

*Dane z 2019 r.

Źródło: portal Banki.ru.

Tabela 6. Ranking 25 najbardziej wiarygodnych banków rosyjskich (stan na dzień 1 stycznia 2019 r.)

Nr	Nazwa	Ocena ratingowa	Aktywa (w mld rubli)	Współczynnik wypłacalności (w proc.)	Rentowność kapitału (w proc.)
1	UniCredit Bank	ruAAA (Ekspert RA), BBB- (Standard & Poor's) BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	1395,8	16,15	9,7
2	Raiffeisen Bank	ruAAA (Ekspert RA) Baa3 (Moody's) BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	1141,6	13,03	18,9
3	Rosbank (Grupa Société Générale)	ruAAA (Ekspert RA) Ba1 (Moody's) BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	1110,2	13,09	9,0
4	Sbierbank Federacji Rosyjskiej	Baa3 (Moody's) BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	27 662,0	14,89	20,4
5	Wnieszorgbank (VTB)	ruAAA (Ekspert RA) Baa3 (Moody's) BBB- (Standard & Poor's)	13 981,2	11,34	19,4
6	Citibank	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	552,6	14,5	22,1
7	ING Bank (Ewrazja)	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	171,8	35,16	5,0
8	Nordea Bank	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	128,2	40,22	6,2
9	HSBC	BBB- (Fitch) AAA (Akra)	83,4	23,06	11,8
10	Crédit Agricole	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	58,3	40,55	0,3
11	Skandinaviska Enskilda Banken AB	BBB- (Fitch) AAA (AKRA)	51,3	80,77	10,3
12	Delta Credit Bank (Grupa Société Générale)	Ba1 (Moody's) AAA (AKRA)	200,5	12,57	10,5
13	Rusfinans Bank (Grupa Société Générale)	Ba1 (Moody's) AAA (AKRA)	128,0	11,27	1,7
14	Bank of China	ruAA (Ekspert RA) BBB- (Fitch)	39,5	29,75	3,7
15	Bank Intesa	ruA (Ekspert RA) BBB- (Fitch)	62,2	17,55	2,8

16	Deutsche Bank	AAA (AKRA)	85,0	26,1	6,3
17	Mizuho Bank (Moskwa)	AAA (AKRA)	84,5	59,45	5,8
18	Toyota Bank	AAA (AKRA)	69,4	16,88	12,2
19	MUFG Bank (Ewrazja)	AAA (AKRA)	68,0	99,82	7,7
20	Comercbank (Ewrazja)	AAA (AKRA)	64,3	24,69	13,8
21	BNP Paribas	AAA (AKRA)	49,0	67,95	2,3
22	Volkswagen Bank RU	AAA (AKRA)	43,9	38,13	6,1
23	JPMorgan Bank International	AAA (AKRA)	35,8	58,41	5,4
24	Gazprombank	ruAA+ (Ekspert RA) Ba1 (Moody's) BB+ (Standard & Poor's) BB+ (Fitch) AA (AKRA)	6265,2	11,2	3,1
25	Alfa Bank	ruAA (Ekspert RA) Ba1 (Moody's) BB+ (Standard & Poor's) BB+ (Fitch) AA (AKRA)	3355,3	13,52	28,2

Źródło: Verzbitsky, 2019.

Ważną cezurą czasową dla obecności kapitału zagranicznego w rosyjskiej bankowości był rok 2014. Od tego roku odnotowuje się spadek liczby banków z udziałem kapitału zagranicznego w bankowości rosyjskiej, głównie za sprawą dwóch grup czynników: ekonomicznych i politycznych. Czynniki ekonomiczne to rosnąca konkurencja ze strony coraz silniejszych banków rosyjskich, obniżająca się atrakcyjność inwestowania w Rosji przy utrzymującym się wysokim ryzyku i niepewności inwestowania na rynku rosyjskim oraz wprowadzone w 2014 r. sankcje gospodarcze Zachodu wobec Rosji z racji konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Czynniki polityczne to brak jasnej deklaracji Rosji odnośnie do wycofania się z konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, akceptacja dla reżimu Łukaszenki na Białorusi, podejrzenia wobec rosyjskich służb specjalnych o ich udział w zamachach na życie przeciwników politycznych (A. Nawalnyj) czy byłych pracowników rosyjskiego wywiadu (S. Skripal).

Czynnikiem, który wyraźnie osłabił zainteresowanie nowych inwestorów zagranicznych rynkiem rosyjskim, także bankowością, były sankcje gospodarcze zastosowane wobec Rosji przez kraje Zachodu. Zostały one wprowadzone, gdy potwierdzono rosyjskie wsparcie dla ujawnionych na Ukrainie w okresie 2013-2014 tendencji separatystycznych. Rosja włączyła się wówczas w działania wojenne zmierzające do odłączenia od Ukrainy Krymu i dwóch jej republik – ługańskiej i donieckiej. Rosja w tym okresie była postrzegana jako kraj nie tylko wspierający wojnę na Ukrainie, ale i przeciwdziałający działaniom propokojowym podejmowanym przez rządy krajów Unii Europejskiej (Kiedy, 2017). Kiedy nie

udało się zażegnać konfliktu na Ukrainie, najpierw Unia Europejska, a potem inne kraje świata zastosowały wobec Rosji różnorodne sankcje (Żukowska, 2018). Sankcjami zostały objęte osoby fizyczne i prawne, których działania zagrażały suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy, zwykle pochodzące z Rosji, ale też z Krymu i ukraińskich regionów: donieckiego i ługańskiego. Lista osób fizycznych objętych sankcjami UE od 2014 r. ulega modyfikacjom i np. w grudniu 2017 r. obejmowała 160 osób, a liczba instytucji i organizacji to 40 podmiotów (Council of the European Union, 2017). W marcu 2018 r. liczba osób objętych sankcjami zmniejszyła się do 150, a liczba innych podmiotów do 38.

Sankcjami w grupie osób fizycznych objęto (*Wsie sankcji*, 2017):

- rosyjskich polityków i urzędników państwowych oraz biznesmenów;
- obywateli rosyjskich aktywnie popierających rosyjską agresję na Ukrainie;
- mieszkańców Krymu i obywateli innych krajów popierających rosyjską agresję na Ukrainie;
- działaczy politycznych reprezentujących republikę doniecką i ługańską popierających rosyjską agresję na Ukrainie;
- byłego prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza, członków jego rodziny i osoby z jego bliskiego otoczenia;
- rosyjskie organizacje społeczne popierające rosyjską agresję na Ukrainie;
- różne instytucje państwowe i organizacje społeczne republik donieckiej oraz ługańskiej, w tym władze tych republik, kilkanaście zbrojnych oddziałów wojskowych, związki przedsiębiorstw, stowarzyszenia oraz ruchy polityczne i społeczne oficjalnie popierające rosyjską agresję na Ukrainie.

W grupie przedsiębiorstw (osób prawnych) objętych sankcjami USA, Kanady i UE w różnych okresach znalazło się ponad 350 rosyjskich i zagranicznych podmiotów. Każdy z krajów stosujących sankcje podejmował indywidualne decyzje wobec obejmowanych nimi podmiotów. Te wprowadzane wobec przedsiębiorstw miały różny charakter. Wśród nich da się wyróżnić dwa rodzaje sankcji: zamrożenie aktywów i sankcje sektorowe (wobec sektora paliwowego, finansowego i zbrojeniowego), polegające na ograniczeniu eksportu, reeksportu i importu oraz ograniczenie kredytowania. Nie został stworzony jeden zsynchronizowany wykaz podmiotów objętych sankcjami, chociaż niektóre osoby fizyczne czy przedsiębiorstwa znalazły się na liście podmiotów sankcjonowanych nawet przez kilka krajów.

W rezultacie zastosowanych sankcji w gospodarce rosyjskiej w pierwszym okresie odnotowano spadek tempa wzrostu gospodarczego i obniżenie PKB, zmniejszenie dochodów ze sprzedaży ropy naftowej i gazu, co skomplikowało sytuację budżetu państwa. Nastąpił wzrost inflacji oraz cen, w największym

stopniu dóbr żywnościowych, obniżył się globalny popyt, odnotowano także podwyższenie stóp procentowych i oprocentowania kredytów oraz wzrost wielkości przeterminowanych kredytów i niewypłacalność wielu kredytobiorców. Podmioty rosyjskie doświadczyły utrudnień lub braku dostępu do kredytów zagranicznych. Wystąpił istotny spadek obrotów handlowych z zagranicą, spadek poziomu rezerw walutowych, a także doszło do silnej deprecjacji waluty krajowej. Nastąpił także wywóz zagranicznych aktywów, odnotowano odpływ kapitału zagranicznego i zmniejszenie turystyki zagranicznej. W późniejszym okresie gospodarka rosyjska antycypowała zastosowane sankcje i skutki ich oddziaływania stały się mniej istotne dla tempa wzrostu gospodarczego. Jednakże napływ kapitału zagranicznego osłabiony na skutek sankcji gospodarczych nie został odbudowany. W ostatnim okresie (2018-2020) także obserwuje się silny odpływ walut zagranicznych z Rosji. Jest to zarówno wywóz kapitału zagranicznego, jak i prywatnego kapitału rosyjskiego. Część odpływającego kapitału dotyczy spłaty kredytów zaciągniętych zagranicą, wycofywania kapitału zagranicznego z rynku rządowych papierów wartościowych finansujących zadłużenie wewnętrzne Rosji. Inwestorzy zagraniczni nadal obawiają się rozszerzenia sankcji gospodarczych wobec Rosji. Dodatkowo wiele sektorów gospodarki rosyjskiej na skutek zastosowanych restrykcji w 2014 r. nie ma możliwości kredytowania się zagranicą, co osłabia napływ kapitału do Rosji (*Ottok kapitała*, 2020). W połowie 2020 r. sankcje gospodarcze UE i innych krajów wobec Rosji zostały przedłużone do końca roku 2020.

Zakończenie

Podsumowując ewolucję obecności kapitału zagranicznego w systemie bankowym Rosji, należy stwierdzić, że wpływ na ten proces miały czynniki zarówno ekonomiczne, jak i polityczne. Czynniki ekonomiczne to: oczekiwania wysokiej dochodowości z inwestycji w rosyjskiej bankowości, wysoki poziom ryzyka inwestycji, potrzeba rozszerzenia działalności na rosyjski rynek przez światowe instytucje finansowe. Czynniki polityczne to ostrożna polityka licencyjna banku centralnego (Banku Rosji) zmierzająca do ochrony rodzimego rynku bankowego, surowa weryfikacja kapitału zagranicznego napływającego do bankowości, wysokie wymagania kapitałowe, sankcje gospodarcze wobec Rosji w konsekwencji militarnej interwencji na Ukrainie, protekcyjna polityka wobec rodzimych banków. Biorąc pod uwagę skutki oddziaływania tych czynników

na obecność kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym, można wyróżnić następujące etapy:

- Okres początkowy transformacji – lata 1990-1998 –kiedy występowała silna presja kapitału zagranicznego na rosyjski rynek bankowy. Była ona ograniczana przez władze rosyjskie poprzez surową politykę licencyjną i wymagania kapitałowe oraz organizacyjne stawiane kapitałowi zagranicznemu. Spodziewano się w tym okresie napływu kapitału spekulacyjnego liczącego na szybkie zyski w transformującej się gospodarce.

- Lata 1999-2013 to okres ciągłego wzrostu obecności kapitału zagranicznego w rosyjskim systemie bankowym. Wzrastają wszystkie parametry cechujące tę obecność – liczba działających banków z kapitałem zagranicznym, wielkość zainwestowanego kapitału, wzrost z roku na rok wartości zaangażowanego kapitału zagranicznego w rosyjskich bankach oraz zwiększenie udziału kapitału zagranicznego w kapitale własnym banków ogółem.

- Lata 2014-2020 to czas, kiedy obserwuje się zahamowanie procesu tworzenia nowych banków i zmniejszenie liczby już działających. Można to powiązać z sankcjami nałożonymi na obywateli i przedsiębiorstwa rosyjskie, które sprzyjały rosyjskiej agresji na Ukrainie w 2014 r. Wydaje się także, że wprowadzone sankcje zahamowały „powrót” do Rosji kapitału wywiezionego we wcześniejszym okresie. W tym czasie dokonują się także silne procesy koncentracji zachodzące w bankowości nie tylko w Rosji, lecz także na świecie. Proces koncentracji ilościowej i jakościowej w bankach z udziałem kapitału zagranicznego w Rosji wiąże się z umacnianiem pozycji tych instytucji finansowych na rosyjskim rynku usług bankowych. Banki z kapitałem zagranicznym są obecnie znaczącym elementem sektora bankowego w Rosji. O ich sile i pozycji świadczy ocena ich wiarygodności przez prestiżowy magazyn „FORBES”, gdzie na 25 najbardziej wiarygodnych banków działających w Rosji, aż 21 to banki z udziałem kapitału zagranicznego.

Epidemia koronawirusa, która ogarnęła cały świat w 2020 r., dołączy zapewne do grupy niekorzystnych czynników wpływających na obecność kapitału zagranicznego w rosyjskiej bankowości. Na skutek epidemii, ograniczenia kontaktów i wyjazdów zagranicznych, zwiększenia niepewności oraz ryzyka inwestycji należy oczekiwać zmniejszenia napływu kapitału zagranicznego do rosyjskiej bankowości.

Bibliografia

- Bank Rosji. (2000). *Informacja o kredytnych organizacjach s innostronnymi inwestycjami na 1 janwarija 2000 goda*. a) Priłożenije 7. b) Priłożenije 6. Moskwa.
- Bank Rosji. (2003). *Otczot o razwitii bankowskogo sektora i bankowskogo nadzora w 2002 godu*, Moskwa. Pobrano z <http://www.cbr.ru> (30.10.2003).
- Bank Rosji. (2004). *Obzor finansowogo rynka*, Moskwa, s. 3, tab. 1.1.2.
- Bank Rosji. (2005). *Otczot o razwitii bankowskogo sektora i bankowskogo nadzora w 2004 godu*. Moskwa.
- Bank Rosji. (2005-2019). *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieraciji*, Moskwa, fewral 2005, fewral 2007, janwar 2010, tab. 90; oraz awgust 2011, awgust 2014, nojabr 2015, awgust 2017, awgust 2019, tab. 10.
- Bank Rosji. (2006). *Informacja o kredytnych organizacjach s uczastijem nierezidentow na 1 janwaria 2006 goda*. Moskwa.
- Bank Rosji. (2008). *Obzor bankowskogo sektora Rossijskoj Fiedieraciji*. Moskwa, fewral 2008, nr 46, tab. 9.
- Bank Rosji. (2019a). *Informacja o diejstwujuszczich kredytnych organizacjach s uczastiem nierezidentow na 1 apriela 2019 goda*. Pobrano z https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/15760/PUB_190101.pdf (08.09.2019).
- Bank Rosji. (2019b). *Otczot o razwitii bankowskogo sektora i bankowskogo nadzora w 2018 godu*. Pobrano z www.cbr.ru/statistics/bank_system/print.asp?file=inform_07.htm (14.07.2019).
- Bank Rosji. (2020). *Informacja o diejstwujuszczich kredytnych organizacjach s uczastiem nierezidentow na 1 apriela 2020 goda*. Pobrano z http://old.cbr.ru/Collection/Collection/File/27599/PUB_200101.pdf (01.10.2020).
- Bartosik, L. (2010). Kapitał zagraniczny w systemie bankowym Federacji Rosyjskiej. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu*, 16, 53-82.
- Bażan, A. I., Masliennikow, A. A. (2000). *Sostojanije rossijskoj bankowskoj sistemy i problemy jejo restrukturizowanija* (s. 61-62). Moskwa.
- Biuletien Bankowskoj Statystiki. (1998-2020). Moskwa: Jeżemiesiacznik. Czast 4. *Otdielnyje pokazatieli diejatielnosti finansowych organizacij*, tab. 4.1.3., 4.1.4.
- Council of the European Union. (b.d.). *List of persons and entities under EU restrictive measures over the territorial integrity of Ukraine*. Pobrano z <http://www.consilium.europa.eu/media/21891/20170914-list-of-designated-persons-and-entities.pdf> (13.12.2017).
- Informacja o diejstwujuszczich kredytnych organizacjach c uczastiem nierezidentow*. (b.d.). Pobrano z https://www.cbr.ru/analytics/bank_system/PUB_120701/ (10.02.2020).
- Iwanicz-Drozdowska, M., Bongini, P., Smaga, P., Witkowski, B. (2017). Rola kapitału zagranicznego w sektorze bankowym dla stabilności finansowej i rozwoju go-

- spodarczego krajów postkomunistycznych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 51(5), 129-137.
- Kiedy i jak UE przyjmuje sankcje?* (b.d.). Pobrano z <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/ukraine-crisis/> (08.07.2017).
- Lepietikov, D. W. (2004). *Bankovskaja integracija Rossii w Jevropu: pogłoszczenije ili partniorstwo?* (s. 17). Pobrano z http://www.dcenter.ru/acr_view.cgi?id=576.
- Ottok kapitała iz Rossii uskorilsja wtroe.* (b.d.). Pobrano z <https://www.finanz.ru/novosti/valuty/ottok-kapitala-iz-rossii-uskorilsya-vtroe-1027528265> (20.09.2020).
- Portal Banki.ru. Pobrano z <https://www.banki.ru/banks/ratings/msfo/> (28.08.2019).
- Tschoegl, A. E. (2003). *Financial Crises & the Presence of Foreign Banks*, Philadelphia, 5 December 2003. Speech prepared for and presented at the World Bank conference: Systemic Financial Distress: Containment and Resolution, 7-8 October 2003.
- Verbitsky, A. (2019). *100 nadożnych rosyjskich banków 2019. Ratings Forbes*. Pobrano z <https://www.forbes.ru/finansy-i-investicii/373477-100-nadezhnyh-rossijskih-bankov-2019-rejting-forbes> (16.09.2019).
- Wiernikow, A. W. (2002a). Ocienka massztabov prisutswija inostarannyh bankov. *Diengi i Kredit*, 1, 25-27.
- Wiernikow, A. W. (2002b). Strategii inostrannyh bankov w Rossii. *Voprosy Ekonomiki*, 12, 68-85.
- Wsie sankcji zapada protiv Rosii.* (b.d.). Pobrano z <http://tass.ru/mezdunarodnaja-panorama/1055587/8> (08.10.2017).
- Żukowska, H. (2018). Sankcje wobec Rosji a gospodarka rosyjska w okresie 2014-2018. *Roczniki Ekonomii i Zarządzania KUL*, 10(46), 3, 97-132.
- Żukowska, H. (2019). *System bankowy w Rosji. Ewolucja do początku XXI wieku* (s. 195-208, 248-255). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Żukowski, M., Żukowska, H. (2008). Rola banków z kapitałem zagranicznym w systemie bankowym Rosji. W: L. Dziawgo (red.), *Współczesne finanse: stan i perspektywy rozwoju bankowości* (s. 435-453). Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie ewolucji obecności kapitału zagranicznego w systemie bankowym Rosji od początku okresu transformacji do początku lat 20. XXI w. Z przeprowadzonej analizy wynika, że w okresie 30 lat tych przemian w Rosji można wyróżnić kilka odmiennych kierunków przepływów kapitału właścicielskiego do systemu bankowego i czynników wpływu na te przepływy. W początkowym okresie transformacji występowała silna presja napływu kapitału zagranicznego do rosyjskiej bankowości, która była ograniczana przez formalne i nieformalne działania ze strony rządu i banku centralnego. Należy tu wspomnieć o ustalanych przez rząd limitach obec-

ności kapitału zagranicznego w kapitale systemu bankowego w celu ochrony rodzimej bankowości przed zagraniczną konkurencją. Surowe procedury weryfikacji potencjalnych inwestorów zagranicznych przez bank centralny miały na celu ochronę rosyjskiej bankowości przed napływem kapitału spekulacyjnego oraz nadmiernym i niekontrolowanym dopuszczeniem do rynku usług bankowych wiarygodnych instytucji finansowych. Tendencja wzrostu udziału kapitału zagranicznego w rosyjskiej bankowości zatrzymała się w okresie kryzysu bankowego w 1998 r., kiedy kapitał zagraniczny w obawie przed stratami wycofywał się z Rosji. W latach 1999-2008 można zauważyć wzrost obecności kapitału zagranicznego, który został zatrzymany w okresie światowego kryzysu finansowego w efekcie wycofywania się kapitału z rynków wschodzących. W okresie 2009-2014 kapitał zagraniczny w kapitale własnym rosyjskiego sektora bankowego wyraźnie się umacniał, ale ten trend został przerwany przez sankcje gospodarcze zastosowane wobec Rosji przez Zachód w konsekwencji agresywnej polityki Rosji wobec Ukrainy i wojny rosyjsko-ukraińskiej. Od 2014 r. obserwuje się załamanie ekspansji nowych instytucji finansowych w rosyjskiej bankowości, a jednocześnie silne umocnienie pozycji banków z udziałem kapitału zagranicznego, szczególnie tych działających od dłuższego czasu na rynku rosyjskim i mocno już osadzonych w rosyjskim systemie bankowym. Banki te cieszą się wysoką wiarygodnością i są darzone zaufaniem klientów.

SŁOWA KLUCZOWE: bankowość, kapitał zagraniczny, Rosja.

Summary

The aim of the article is to present the evolution of foreign capital presence in the banking system of Russia from the beginning of the transformation period to the beginning of the 20s of the 21st century. The analysis shows that during the 30 years of these transformations in Russia, several different ownership capital flows into the banking system and factors influencing these flows can be highlighted. In the initial period of the transformation, there was a strong pressure on the inflow of foreign capital to the Russian banking sector, which was limited by formal and informal actions by the government and the central bank. The limits set by the government on the presence of foreign capital in the capital of the banking system in order to protect the domestic banking from foreign competition should also be mentioned. Strict procedures for the verification of potential foreign investors by the central bank were aimed at protecting Russian banking against the inflow of speculative capital and the excessive and uncontrolled admission of reliable financial institutions to the banking services market. The upward trend in the share of foreign capital in Russian banking stopped during the banking crisis in 1998, when foreign capital withdrew from Russian fearing losses.

In 1999-2008, an increase in the presence of foreign capital can be noticed, which was halted during the global financial crisis as a result of the withdrawal of capital from emerging markets.

In the period of 2009-2014, foreign capital in the equity of the Russian banking sector clearly strengthened, but this trend was interrupted by economic sanctions imposed

on Russia by the West as a consequence of Russia's aggressive policy towards Ukraine and the Russian-Ukrainian war.

Since 2014, we have witnessed a collapse in the expansion of new financial institutions in the Russian banking sector, and at the same time a strong strengthening of the position of banks with foreign capital, especially those operating on the Russian market for a long time and already firmly embedded in the Russian banking system. These banks enjoy high credibility and are trusted by customers.

KEYWORDS: banking, foreign capital, Russia.

Nota o autorze

Helena Żukowska – dr. hab., prof. KUL, Instytut Ekonomii i Finansów, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; główne obszary działalności naukowej: rachunkowość, bankowość, finanse; e-mail: helenazukowska@kul.pl; ORCID: 0000-0003-0730-195X.